

ŞAMANİZM VE HAYVANCILIĞIN BİR ETKİSİ OLARAK KEMİĞİN KULLANIM ALANLARI: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ

Usage Areas of Bone as an Effect of Shamanism and Livestock: The Example of Kyrgyzstan

İlknur BAYRAK İŞCANOĞLU¹

Öz

İnsan, yaşamının kendisine sunduğu imkânlar ile dünyasını şekillendirir; algısını ve inancını imkânlarına göre biçimlendirir. Hayvancılık ve göçebe yaşam şekli Türklerin yaşamlarını şekillendirmelerinde önemli etkenlerdir. Hayvancılık Türkler için bir gelenektir. Bu gelenekle birlikte toplum hayatı, inanışlar da şekillenmiş ve birlikte yaşamın kuralları bu yaşam şekline göre gelişmiştir. Kemik hem Şamanizm döneminden kalan inanmalarla hem de fiziksel özelliği itibarıyla sağlamlığı ve tabiatta kolayca yok olmaması özelliği ile Türk toplumlarında ayrı bir yere sahip olmuştur. Türk kültüründe canı, yeniden doğmayı, soyu ifade eden kemik, bu çalışmada hayvancılığın çok önemli olduğu Kırgız toplum hayatı içerisinde ele alınmış ve toplum hayatında inanç boyutu, eğlence boyutu ve gündelik yaşam boyutu; fal uygulamaları içerisindeki yeri, çeşitli geleneksel oyunlardaki kullanım şekilleri ve türleri ile çeşitli eşyaların yapımında ana madde olarak kullanımı şeklinde açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece Kırgız toplum hayatında Şamanizm ve hayvancılığın etkisiyle hayvansal kaynaklı kemiğin uygulamalarda, inanışlarda, çeşitli eşyalarda ne ölçüde yer aldığı tespit edilmeye çalışılmış, Kırgız insanın yaşamında kemiğin aşık kemiği, kürek kemiği ile fal uygulamalarında; ak çölmök, upay, tomuk çadırbay gibi çeşitli kemik türlerinin yer aldığı oyunlarda; ana maddesinin kemik olduğu gündelik yaşamda sıklıkla karşılaşılan tarak, bıçak sapı, şimek gibi eşyalar ile Kırgız kadınının süs ve süs eşyalarında bulunduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, Hayvancılık, Göçebe Yaşam, Kemik, Kırgızistan.

Abstract

Human shapes his own world with the opportunities that life offers; shapes perception and belief according to its possibilities. Livestock and nomadic lifestyle are important factors in shaping the lives of Turks. Livestock breeding is a tradition for Turks. With this tradition, social life and beliefs have also been shaped and the rules of living together have developed according to this way of life. Bone has had a special place in Turkish societies, both with the beliefs from the Shamanism period, and with its physical characteristics and its durability and not easily destroyed in nature. In this study bone, which expresses life, rebirth and lineage in Turkish culture, is discussed in the Kyrgyz community life, where animal husbandry is very important, belief dimension, entertainment dimension and daily life dimension in community life; It has been tried to explain its place in fortune-telling practices, its use in various traditional games and its types, and its use as a main ingredient in the production of various items. Thus, it has been tried to determine to what extent the bone of animal origin takes place in practices, beliefs and various items in Kyrgyz society life with the influence of shamanism and animal husbandry and in the life of Kyrgyz people the bones of anklebone, the scapula; in fortune telling, in the games in which various types of bones such as akçölmök, upay, tomuk çadırbay; It has been determined that the main material is bone, which is frequently encountered in daily life, such as combs, knife handles, and shimek, as well as ornaments and ornaments of Kyrgyz women.

Keywords: Shamanism, Livestock, Nomadic life, Bone, Kyrgyzstan.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, ilknuriscanoglu@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2849-4992

Giriş

Yaşam şekilleri toplumların sosyal ve kültürel değerlerinin oluşmasında son derece büyük bir öneme sahiptir. Türk kültüründe konar-göçer yaşam şekli ve hayvancılığa dayalı yaşam şekli sosyal ve kültürel değerlerin oluşumunda etkili olmuştur. Geçiş dönemlerinde, mevsimsel ve törensel olaylarda tabiata sunulan kurbanlar ile iye (Kambar Ata “atın iyisi”, Çolpon Ata “koyunun iyisi”, Kayberen “geyiğin iyisi”) ve kült (ateş kültü, ocak kültü vb.) inancı konargöçer yaşam şeklinin ve hayvancılığın toplum yaşamındaki ve inanç sistemindeki etkisini gösterir nitelikteki örneklerdendir. Türk kültüründe hayvan ve hayvancılık sadece bir geçim kaynağı olarak görülmemiştir ki kültürün de önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Özellikle “dört tülük” olarak adlandırılan at, deve, sığır ve koyun-keçi gibi hayvanlar da Türklerin hayatta kalmaları ve refah içinde yaşamaları için Türklere gönderilmiş Tanrı’nın bir lütfu olarak kabul görmüştür (Karadağ, 2017: 23). Hem yaşamın devamı hem de ortak kültürel değerlerin oluşumunda öneme sahip hayvancılık tüm Türk boylarında tarih boyunca dikkat çeken bir yere sahip olmuştur. Bu anlayışın sonucu olarak da hayvancılık Türk boyları arasında yaşamın algılanmasında ve şekillendirilmesinde önemli bir etken hâline gelmiştir. Bu çalışmada hayvancılığın Kırgız toplum hayatını ne ölçüde etkilediği ve hayvancılığın bir yansıması olarak hayvansal kaynaklı kemiğin Kırgız toplum hayatında hem inanç hem de uygulama boyutunda ne ölçüde yer aldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Kırgızlarda Hayvancılık Geleneği

Hayvancılığın önemli bir yere sahip olduğu Türk boylarından biri de Kırgızlardır. Kırgızlarda hayvancılık için tarihî bir gelenek demek mümkündür. Çünkü asırlar boyunca hayvancılık geleneği Kırgızlarda önemli bir yer tutmuştur (Kalieva, 2015: 100). 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren Tanrı Dağları’nın etrafında yaşadıkları kabul edilen Kırgızlar o dönemlerde çok sayıda hayvana sahiptirler ve bu sebeple de konar-göçer bir yaşam sürdürmüşlerdir (Karadağ, 2017: 26). Geleneksel olarak ifade edilebilecek bu dönemden sonra Kırgızistan’da hayvancılık Çarlık dönem, Sovyet Dönemi ve bağımsızlık sonrası dönem olmak üzere farklı dönemlerde değerlendirilirken bu dönemlerde görülen ortak özellik olarak hayvancılığın Kırgız halkının üretim ve tüketim alışkanlıklarını belirleyen bir faaliyet olduğunu söylemek mümkündür (Karadağ, 2019: 153). Üretimde, tüketimde kısacası Kırgız toplum hayatının pek çok alanında etkili olan hayvancılığın önemini kültürün taşıyıcısı olan dilde ve onun söz varlığında da görmek mümkündür. Kırgız Türkçesinde hayvanların yaşlarına göre yapılan adlandırmalar ile bu adlandırmaların çokluğu ve çeşitliliği hayvancılığın Kırgızlardaki önemini gösterir niteliktedir. Örneğin; *toktu* kuzulamamış dişi kuzu, *boruk* iki yaşındaki erkek kuzu, *cusak* genç keçi, *şişek* ise iki yaşındaki koyun anlamlarına gelen Kırgız Türkçesinde yer alan sözcüklerdendir.

Kemik ve Kemikle İlgili Algı ve İnanışlar

Kırgız insanının inanç, gündelik yaşam ve eğlence alanlarındaki çeşitli uygulamalarında ve eşyalarında farklı şekil ve amaçla kullandığı kemiği hayvancılığın toplum yaşamına bir etkisi olarak görmek mümkündür. Kemik göçebe ve avcı kavimlerde yeniden hayat bulmayı sağlayan unsurdur ve canın kemikte barındığı inancı kemiği, bu yaşayış şekline sahip toplumlarda farklı bir yere koymuştur (Bayat, 2006: 61). Özellikle hayvan kaynaklı

kemiğin çeşitli eşya yapımında ve uygulamalarda kullanıldığı görülür. Kemiğin toplum hayatı içerisinde farklı bir yere sahip olmasının çeşitli sebepleri mevcuttur. İlk olarak kemiğin eşyaların yapımında kullanılması durumu yapısı itibarıyla sağlamlığı ve kolay kolay kırılmaması ile açıklanabilir bir durumdur. Kemiğin inanç boyutunda fal, büyü, sihir gibi uygulamaların içerisinde yer alması durumu ise Şamanizm dönemindeki inanmalar ile açıklanabilir görülmektedir.

Şamanizm’de kemik ritüellerde kullanılan bir obje olarak dikkat çekmektedir. Özellikle şamanın ruhlarla yapacağı bağlantı sırasında ihtiyaç duyduğu nesnelere arasında hayvansal kaynaklı kemik de bulunmaktadır (Bozdemir, 2019: 130). Şaman, hastanın ruhunu aramaya çıktığı yolculuğu sırasında hayvanın kürek kemiğini kürek olarak kullanmaktadır (Eliade, 1999: 195). Şamanizm’de hayvanların öldükten sonra kemikleri aracılığıyla tekrar dünyaya geldiği inancı vardır ve hayvanın kemiklerinin bir ritüel objesi olarak kırılmadan saklanması ve bu kemikler aracılığıyla ayin düzenlenmesi hayvanlara verilen önemi göstermektedir (Bozdemir, 2019: 121). Şamanizm’de kurban edilen hayvanların kemikleri kırılmaz, köpeklere verilmez ve ateşte yakılır veya bir yere gömülür (İnan, 2000: 101). Avlanan ya da evcilleştirilmiş hayvanın ölünce kemiklerinden tekrar doğabilmesi inancına Sibiryada dışındaki başka halklarda da rastlanır (Eliade, 1999: 191). Hayvansal kaynaklı kemiğin yanı sıra insan bedenindeki kemik de Şaman kültürü halklarda önemlidir. Bayat’a göre (2006: 61) kemik; göçebe kavimlerde dirilmeyi, yeniden hayat bulmayı sağlayan esas unsurdur ve aynı zamanda insanı harekete geçiren canın da kemikte olduğu inancından hareketle kemiğin göçebe toplumlarda farklı bir yere konulduğunu söyler. Canın kemikte olduğuna dair inancı Şamanizm inancı ile açıklanabilir. Aydoğan ve Hallaç’a göre (2021: 306) Altaylılar insan bedenine et, kemik ve kan demektirler. Kemik ile sahibinin arasında da ölümden sonra da devam eden bir bağ olduğuna inanmaktadırlar. İnsanlarda ve hayvanlarda bedenın çürümesi sırasında doğada sadece kemiğin kalması ve kemiğin çürümemesi bu inancın oluşmasında etkili görülmektedir. Kemik, insan ve hayvan vücudunun en devamlı unsuru olarak görüldüğünden ölümsüz olan ruhun da onda olduğuna inanılmaktadır (Aydoğan ve Hallaç, 2021: 313). Kemikte ruhun olduğuna dair inancın etkisini bir Altay yaratılış efsanesinde görmek mümkündür. Efsaneye göre Tanrı Ülgen ilk olarak erkeği onun kemiğinden de kadını yaratmıştır (Çoruhlu, 2002: 103-104). Türk Kültüründe kemiğin canlı olarak görülmesinin yanı sıra soy ve halkların da kemik ile adlandırıldığı bilinmektedir. Kırgızlar ve Kazaklar insanların kötü, tehlikeli ve uğursuz olup olmamalarının nedenlerini kemiklerine yani özlerine bağlarlar ve bu nedenle toplumsal sınıfları üçe ayırırlar:

1. Kara Süyek “Kara Kemik”
2. Ak Süyek “Ak Kemik”
3. Altın Süyek “Altın Kemik” (Ziya Gökalp, 1991: 200-201).

Kırgız Toplum Hayatında Kemiğin Kullanım Alanları

Kırgızlarda hayvancılığın çok eski zamanlardan bu yana yapıyor olması hayvancılığın farklı yaşam alanlarına etkisini de mümkün kılmıştır. Özellikle hayvancılık ve konargöçer yaşam şekli kemiğin yaşama dair çeşitli alanlarda kullanımını ortaya çıkarmıştır.

Kemik hem Şamanist dönemdeki anlamı hem de fiziksel olarak sürekliliği ve dayanıklılığı sebebiyle Şamanizm ve hayvancılığın bir yansıması olarak Kırgız toplum hayatında yerini almıştır. Kırgız toplum hayatında kemiğin kullanım alanlarını şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Cookerdik kural karakter *“Askerlikle ilgili araç gereçlerde”*
2. Salttuu oyundarda koldonulgan buyumdar *“Geleneksel oyunlarda kullanılan eşyalarda”*
3. Turmuş-tiriçilik buyumdarı *“Gündelik yaşama ait eşyalarda”*
4. Ündüü aspaptar cana azem buyumdar *“Müzik aletleri ve değerli eşyalarda.”* (Askarbek, 2017: 17).

Türk kültüründe canı, ruhu, yeniden doğmayı, soyu ifade eden kemiğin Kırgızlarda da farklı yaşam alanlarında varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Kırgız toplum hayatının farklı pek çok alanında hayvan kemiklerinin özellikle *tütüktüü söök* “boru şeklindeki kemik”, *calpak söök* “yassı kemik” ve *çükö* “aşık kemiği” gibi türlerinin kullanıldığı görülür. *Tütüktüü söök* “boru şeklindeki kemik” en kullanışlı olanıdır ki pek çok eşyanın yapımına uygun kemiklerdir. Yassı kemikler olan *calpak söök*’ler özellikle başta, kaburgada, kalçada bulunan kemiklerdir ve bu tür kemiklerin daha çok şaman ritüellerinde fal açmada kullanılan kemikler olduğunu söylemek mümkündür (Askarbek, 2017: 20).

İnanç boyutunda (fal, sihir, büyü), eğlence alanında (aşık, ordo, upay, çuku atmay...gibi oyunlarda), gündelik yaşamda (tarak, bıçak sap, şimek...gibi çeşitli eşyalarda) kemik; pek çok uygulamada, oyun ve eşyada yer almıştır. Buna göre kemiği Kırgız toplum hayatında:

1. İnanç boyutu olarak fal uygulamalarında kemik
2. Eğlence boyutu olarak oyunlarda kullanılan kemik
3. Gündelik yaşam boyutu olarak eşyalarda kullanılan kemik şeklinde değerlendirmek mümkündür.

1. İnanç Boyutu Olarak Fal Uygulamalarında Kemik

Kemiğin Kırgız toplum hayatında ve fal uygulamalarında yer alıyor olması, toplum hayatında kazandığı inanç boyutunu göstermektedir. Özellikle fal uygulamalarında kullanımının kökenini Şamanist dönemde bulmak mümkündür. Şamanizm’e göre Şaman’ın hastaları iyileştirmek, avın bol olmasını sağlamak, ölen adamın ruhunu öteki dünyaya götürmek gibi uygulamaları çeşitli tören ve ritüellerle gerçekleştirmesinin yanı sıra fal bakarak gelecekte haber vermek gibi bir uygulama sahasının varlığı da dikkat çeker (Sümbüllü, 2010: 65). Falcılık Şamanizm’in unsurlarından biridir (İnan, 2000: 151). Aslında fal, insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü insan hangi yüzyılda ve dönemde yaşamış olursa olsun geleceğini her zaman merak etmiş ve bu sebeple de fal, sihir büyü gibi uygulamalara hayatında yer vermiştir. Fala hayatında yer veren insanın gelecek kaygısı ve bu kaygının kaynağı olan merak ögesi, hayatının her döneminde ayrılmaz bir parçası olmuştur (Sümbüllü, 2010: 56). Yunanlılar, Romalılar, Araplar, Moğollar, Türkler arasında fal uygulamaları ile karşılaşılır (Tavkul, 2007: 185-186). Tüm bu kültürlerde fallar, fal sırasında kullanılan eşyalara göre farklı isimler almıştır. Arap kültüründe kuşların uçuşuyla yorumlanan *“Zecr”*, özellikle koyun ve keçinin kürek kemiği ile bakılan *“Kitfe”* çeşitli fal türlerindedir

(Sümbüllü, 2010: 60-61). Türk kültüründe de fal sırasında kullanılan nesnelere göre farklı fal türleri ile karşılaşılır. Özellikle hayvana ait kürek kemiği ile bakılan falın Kazaklar, Kırgızlar, Kırım, Nogay, Başkurt gibi Türk boylarında da yaygın olduğu görülür (Tavkul, 2007: 187-188). İnan'a göre (2000: 152) Kırgız, Kazak ve Nogaylarda en meşhur fal, kürek kemiği falıdır. Bunun yanı sıra Türk Boylarında aşık kemiği ile de fal açma gerçekleştirilmektedir. Hayvana ait hem kürek kemiği ile hem de aşık kemiği ile fala bakma adetinin hayvancılığa dayalı yaşam şeklinin bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Aşık kemiği ile bakılan fal; koyun, keçi gibi hayvanların arka diz kapağından çıkarılan aşık kemiği ile bakılan faldır (Azak, 2020: 24). Kürek kemiği falında ise kemik ateşte kızdırılır ve sonrasında üzerinde oluşan çizgiler yorumlanır (Gömeç, 2019: 44).

Kırgızlarda falcılık geleneksel inanç sisteminin bir parçası olarak oldukça yaygındır (Orozbaev, 2010: 246). Kırgız Türkçesinde *dalı açuu-*, *aşık sal-*, *tölgö*, *keret* sözcükleri fal ve fal açmak anlamına gelen sözcüklerdir. Ayrıca fal bakma sırasında kullanılan nesnelere göre de Kırgız Türkçesinde falla ilgili farklı sözcükler ile karşılaşılır. *Coorunçu*, *dalıçı*, *dalı körüüçü* kürek kemiği ile fal bakan kişilere verilen isimler iken, aşık kemiği ile fal bakanlara ise *tölgöçü* denmektedir (Orozbaev, 2010: 242-244). Özellikle göçebe yaşamın ve hayvancılığın etkisiyle hayvan kemikleri ile fal bakmak ve geleceği yorumlamak Kırgız toplum hayatında hayvana verilen önemi göstermektedir.

2. Eğlence Boyutu Olarak Oynularda Kullanılan Kemik

Eğlence, insanın yemek ve barınma gibi ihtiyaçlarından biridir. Kırgız toplum hayatında da yaşam şeklinin etkisiyle bir eğlence anlayışı gelişmiştir. Hayvan kemiklerinin kullanılmasıyla oynanan oyunlar Kırgız toplum hayatının birlik ve beraberliğini sağlayan unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Hayvan kemiklerinin kullanılmasıyla oynanan oyunlar arasında *ak çölmök*, *upay*, *kanım dat*, *keliş*, *kan talamay*, *ken*, *sasıtkı*, *üç tapan*, *üçüm*, *cep ketti*, *cedirmek*, *tomuk caşırday*, *çüko bekitmey*, *okçomay*, *kanımdat* (Toktorbaev, 1991: 22-75) bulunmaktadır. “*Upay*, *kanım dat*, *keliş*, *kan talamay*, *ken*, *sasıtkı*, *üç tapan*, *cep ketti*, *cedirmek*, *çükö bekitmey*” çükö adı verilen aşık kemikleri ile oynanan oyunlar iken “*ak çölmök*” uzun ve yassı hayvan kemiği ile oynanır, “*tomuk caşırday*” ise hayvanın diz kapağı kemiği ile oynanan bir oyundur. Bu oyunlardan bazıları ve oynanış kuralları şu şekildedir

2.1. Ak çölmök

En eski oyunlardan biridir. Oyun istenilen her yerde oynanabilir. Kız erkek karışık oynanır. Oyuncular yaşlarına göre gruplara ayrılır ve içlerinden bir hakem seçilir. Her bir gruba bir isim verilir. Uzunluğu başparmak ile işaret parmağı arasındaki mesafe kadar olan büyük baş bir hayvanın kemiğiyle oynanan bir oyundur. Oluşturulan grupların hepsine ak çölmök “büyük baş hayvanın kemiği” gösterilir ve oyuncuların tam tersi tarafa bakması sağlanarak oyuncuların ak çölmökün ne tarafa atıldığını anlamalarını ve görmesinler diye bir tarafa taş bir tarafa da ak çölmök atılır. Ak çölmökün ne tarafa atıldığını bulmak için gruplar hazırda beklerler. Ak çölmökün düştüğü zaman hepsi koşup ak çölmöğü aramaya başlarlar. İlk bulan kişi de grubunun adını yüksek sesle söyleyerek bitişe doğru koşar. Rakipleriyse ak çölmöğü ondan almaya çalışır. Ak çölmöğü bulup elinde tutan kişi yakalanmadan, kaçıp grubundakilerden birine ak çölmöğü vermeye çalışır. Ak çölmöğü bitişe alıp gelene bir aşık kemiği verilir. Hakem daha sonra tüm aşık kemiklerini hesaplar. Oyunun sonunda hangi grup

en fazla aşık kemiği toplamışsa oyunu o kazanmış olur. Oyun genellikle aylı gecelerde oynanır (Toktorbaev, 1991: 91-92).

2.2. Upay

Kırgız oyunlarının en eski ve önde gelen oyunlarından biridir. Oyun çocuk, genç, yaşlı her yaş grubu tarafından oynanabilir. Oyunda 2-6 kişi yer alabilir ve bu kişiler de 2'li ya da 3'lü gruplar hâlinde oyunda yer alabilir. Oyunun merkezinde çükö adı verilen aşık kemikleri bulunmaktadır. Çükö yani aşık kemiklerinin üçünün oluşturduğu her bir gruba "baasım" denilmektedir ve oyuna katılan her bir oyuncu belli miktar baasım ile oyunda yer alır. Oyunda görünür olması amacıyla boyanmış ve diğer aşık kemiklerinden de daha büyük görülen kan adı verilen "saka" isimli kemik de oyunun merkezinde yer alan bir diğer aşık kemiğidir. Saka isimli büyük aşık kemiği için daha çok yaban koyunu ve teke kemiklerinin tercih edildiği bilinmektedir. Farklı isimlerdeki aşık kemikleriyle oynanan bu oyunda ilk oyuncunun avcuna doldurduğu aşık kemiklerini bir yığın oluşturmayacak şekilde yere bırakması ile başlayan oyun kendi içinde hanın oyundan çıkarılması, hanın diğer "çükö"lere değmemesi, diğer "çükö"lerin kıvıldamaması gibi çeşitli kuralları içermektedir. Upay oyununun Kırgız toplum hayatında gencinden yaşlısına birlik ve beraberliği sağlayıcı bir etkiye sahip bir oyun olduğunu söylemek mümkündür (URL-1).

2.3. Tomuk çasırmay

Kırgız oyunları içerisindeki eski oyunlardan biridir. İki oyuncu ile oynanan bu oyunda herhangi bir yaş sınırı bulunmamaktadır. Oyunda koyunun, kuzunun ya da keçinin diz kapağı kemiği kullanılmaktadır. Oyunculardan biri diz kapağı kemiğini saklar. İkinci oyuncunun da onu bulması gerekmektedir. Oyunda bir hakem vardır. Hakem kemiğin bulunması, saklanma süresi, kazanma ve yenilme ile ilgili kuralları belirler. Belirlenen süre içerisinde kemiği arayan oyuncu kemiği saklayan oyuncuya istediği bir zaman diliminde (gündelik hayat devam ederken bile) "Kemik nerede?" diye sorar. O anda kemiği saklayan oyuncu kemiği sakladığı eli ile kemiği göstermelidir. Kemiği çantasından çıkarıp verse, diğer eliyle de gösterse bir işe yaramaz. Sakladığı eli ile gösterirse kemiği saklayan kişi oyunu kazanır. Eğer kemiği saklayan kişi kemiği göstermezse bu sefer de kemiği arayan kişi oyunu kazanmış sayılır (Toktorbaev, 1991: 47).

3. Gündelik Yaşam Boyutu Olarak Çeşitli Eşyalarda ve Uygulamalarda Kullanılan Kemik

Kırgızistan'ın konargöçer yaşam biçimi yaşam şekline uygun maddelerin kullanımına olanak sağlamıştır. Kemik de bu maddelerden biri olarak Kırgız toplum hayatında gündelik yaşamdaki eşyalarda yaygın bir şekilde kullanılan bir ana madde olmuştur. Müzik aletlerinden komuzda; bıçak sap, kutu, şimek, tarak gibi gündelik hayatta kullanılan eşyalarda ve kadınların güzellik ve süs unsuru olarak görülen söykö, celbiröç, şakek gibi eşyalarda kullanıldığı gibi kadınların güzellik amaçlı kullandıkları surma taş gibi uygulamalarda da kemiği görmek mümkündür.

3.1. Şimek

Gündelik yaşamda kullanılan ve göçebe yaşam ile hayvancılığın tam bir etkisi olarak görülebilecek “şimek” geleneksel Kırgız beşığının bir parçasıdır. İdrarın beşikten atılması için ağaçtan yapılabileceği gibi kemikten de yapılabilen şimeğin *Kırgız Tarihi Ansiklopedisi*'nin beşik maddesinde genellikle koyunun coto cilik “but” kemiğinden yapıldığı ifade edilmektedir (URL-2).

3.2. Surma taş

Orta Asya'da yapılan arkeolojik kazılarda kadınların sürme amaçlı kullandıkları bazı taşlar tespit edilmiştir. Bu taşların yerine ucu yakılmış kemiklerin sürme amaçlı kullanıldığı da görülmüştür (Askarbek, 2017: 47).

3.3. Söykö-Celbiröç-Şakek

Kemikle uğraşma, ondan çeşitli eşyalar meydana getirme kökü çok eskiye dayanan sanat dallarından biridir. Özellikle atın, devenin, koyunun, ineğin, kalça ya da butundaki kemiklerin kullanıldığı bu sanatla kadınların süs unsuru olarak görülen küpe, yüzük ve saç tokalarının da yapıldığı bilinmektedir (Akmataliev, 1996: 185-186).

Sonuç

Türk kültüründe sadece bir yaşam şekli olarak görülmeyen ve kültürün bir parçası hâline gelen hayvancılık, Kırgız toplum hayatının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Hayvancılığa dayanan yaşam şeklinin sunduğu olanaklar neticesinde Kırgız halkı hayvansal kaynaklı kemiği yaşamlarına dâhil etmiş ve hem Şamanizm'den kalma inanmalarla hem de kemiğin sağlam ve dayanıklı olması, tabiatta kolay kolay çürümemesi gibi sebeplerle kemiğe hayatlarında yer vermiştir. Kırgız toplum hayatında kemik inanç boyutunda, eğlence boyutunda ve gündelik hayatta çeşitli uygulamalar ile yer almaktadır. Kemiğin inanç boyutunda, eğlence anlayışında ve gündelik hayatta yer alması durumu hayvancılığa dayalı yaşam şeklinin toplum hayatındaki yaşam alanlarına doğal bir yansıması olarak görülmektedir. Şamanizm'in bir yansıması olarak aşık ve kürek kemiklerinin kullanıldığı fal bakma uygulamalarında; ak çölmök, upay, tomok çasırmay, gibi halkın birlik ve beraberliğini sağlayan oyunlarda; tarak, bıçak sapı, şimek gibi gündelik yaşamda kullanılan çeşitli eşyalar ile şakek, söykö, celbiröç gibi kadın süs eşyalarında, surma taş gibi sürme çekme uygulamasında bir süs unsuru olarak Kırgız toplum hayatında pek çok alanda kemiğin kullanıldığı görülmüştür.

Kaynakça

- ASKARBEK, Gülnaz (2017). “Kırgızdardın Söök Cana Müyüz İştetüü Çeberçiligi”, *Diplomduk İş. Bişkek*: Kırgız Türk Manas Üniversitesi.
- AYDOĞAN, Tuğba ve, Ahmet Tacetdin Hallaç (2021). “Türklerin Animistik İnanç Sisteminde İnsan Kemiği ve Kanının Yeri”, *Folklor Akademi Dergisi*, C. 4, S. 2, s. 302-320.
- AZAK, Yağmur (2020). “Osmanlı Devleti'nde fal ve büyü.” Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- BAYAT, Fuzuli (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BOZDEMİR, Oğuz (2019). “Orta Asya şaman ritüelleri sembol ve objelerinin seramik formlarda yorumu.” Sanatta Yeterlik Sanat Çalışması. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- ÇORUHLU, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- GÖMEÇ, Saadetin (2019). “Türklerde Töz, Fal ve Yadacılığa Dair Bazı Tespitler”, *USAD*, S.11, s. 37-62.
- İNAN, Abdulkadir (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KALEVA, Kenjegül (2015). “Kırgızlarda Koyun Kemiklerinin İsimlendirilmesi, Bunların Misafir Ağırılama Sırasındaki Dağıtımı ve Kemik İsimlerine Etimolojik Bir Yaklaşım”, *Belleten*, S. 63/1, s. 99-110.
- KARADAĞ, Hüseyin (2017). “Türkistan’da Hayvan ve Hayvancılıkla İlgili Mitolojik ve Geleneksel Kültürün Günümüzdeki Etkileri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 37, s. 21-40.
- KARADAĞ, Hüseyin (2019). “Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan’da Hayvancılıkta Gelişmeler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 45, s. 151-171.
- OROZBAEV, Mayrambek (2010). “Kırgızca’daki İslam dışı geleneksel inanç ve inanışlarla ilgili söz varlığı.” Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- SÜMBÜLLÜ, Ziya (2010). “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kahanet”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 43, s. 55-72.
- TAVKUL, Ufuk (2007). “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında Kürek Kemiği ve Kumalak Taş Falı”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, C. 2, s. 181-190.
- TOKTORBAEV, Satı (1991). *Öspürümdör Oyundarı*. Bişkek: Kırgız Sovet Ensiklopediyasının Başkı Redaksiyası.
- Ziya Gökalp (1991). *Türk Uygarlık Tarihi* (Yay. Hz.: Yusuf Çotuksöken). İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- URL-1: <https://kmborboru.wordpress.com/2010/01/05/upaj/> (E. T.: 13.02.2023)
- URL-2: <https://new.bizdin.kg/kniga/kyrgyz-tarykhy-boyuncha-kyskacha-entsiklopediya> (E.T.: 14.02.2023)

<i>Çalışmanın yazarı/yazarları “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:</i>
Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.
Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.
Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvurulmuş herhangi bir kişi bulunmamaktadır.
Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.
<i>The author / authors of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>
Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.
Funding: No support was received from any institution or organization for this study.
Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.
Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.
Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.